

відповідальність за збитки настає незалежно від наявності або відсутності вини, звільнити від відповідальності може лише обставина непереборної сили; якщо послуги надавалися виконавцем безоплатно – відповідальність настає в розмірі двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір не встановлений законом (ч. 2 ст. 906).

Отже, як договірна, так і недоговірна відповідальність настають, як правило, без врахування вини (виключення: надання послуг виконавцем не підприємцем).

Одержано 27.04.2017

УДК 347.65/68

Олександр Євгенович Кухарєв,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2086-9179>

ДИСПОЗИТИВНІ ТА ІМПЕРАТИВНІ НОРМИ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ

При класифікації правових норм до окремих, самостійних видів відносять диспозитивні та імперативні норми.

Диспозитивною нормою зазвичай вважають засновану на нормах права правову свободу суб'єктів цивільного права у виборі варіанта поведінки, тобто можливість правомірно, у встановлених межах набувати суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків, визначати (формувати) структуру суб'єктивних цивільних прав, здійснювати суб'єктивні цивільні права, використовувати форми (порядок) і способи захисту порушених прав, а також вибирати розмір та форми притягнення до цивільно-правової відповідальності [1, с. 139, 140].

Диспозитивним нормам протиставляються імперативні норми, під якими традиційно розуміють норми, які сторони не можуть виключити або змінити шляхом узгодження іншого в договорі [2, с. 23]. Імперативні норми за самою своєю сутністю спрямовані на обмеження автономії волі сторін.

Як відзначає С. О. Погрібний, імперативні норми забезпечують зовнішнє (державне) регулювання цивільних відносин, а диспозитивні норми забезпечують можливість їх автономного регулювання [3, с. 53].

При цьому в правовій доктрині співвідношення диспозитивних та імперативних заasad розглядають переважно у сфері договірного регулювання цивільних правовідносин [4], [5].

Загальноприйнятою в юридичній літературі є позиція, що в приватному праві переважають диспозитивні норми, а найбільш важливим регулятором відносин визнається саме договір. Це повною мірою узгоджується з природним, об'єктивним поділом права на публічне і приватне, який підтверджує, що громадянське суспільство не зливається з державою у єдине ціле [6, с. 74].

Водночас можна констатувати, що спадкове право містить більшу кількість імперативних норм, ніж будь-яка інша підгалузь цивільного права. Однією з причин існування імперативних норм в матерії цивільного права називають, серед іншого, їх направленість на врахування державних інтересів. Однак, причина вміщення імперативних норм у Книзі 6 ЦК

Україні бачиться в іншому. Справа в тому, що спадкове право, як підгалузь цивільного права, має тісний зв'язок не лише з правом власності, а й з відносинами шлюбу, сім'ї, споріднення, що певним чином зближує спадкове право із сімейним. Невипадково окремі автори доходять висновку про тотожність суб'єктів сімейних відносин та відносин спадкування за законом у зв'язку з тим, що останні засновані на родинних відносинах [7, с. 30].

Крім того, призначення спадкового права полягає в забезпеченні саме *посмертного* переходу прав та обов'язків від однієї особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) в порядку універсального наступництва. Тобто йдеться про такий перехід, що відбувається внаслідок смерті власника.

Наведені обставини, без сумніву, впливають на функціональне призначення імперативних норм у сфері спадкування.

По-перше, за їх допомогою досягається баланс інтересів учасників відповідних правовідносин, які потребують допомоги у зв'язку з обставинами, що мають істотний характер (вік, стан здоров'я). Це зумовило не лише обмеження свободи заповіту шляхом закріплення правила про обов'язкову частку у спадщині (ст. 1241 ЦК України), а й включення до спадкоємців за законом п'ятої черги утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї (ч. 2 ст. 1265 ЦК України); врахування інтересів дитини спадкодавця, зачатой за життя спадкодавця та народженої після його смерті (ст. 1261 ЦК України, ч. 2 ст. 1298 ЦК України); можливість зміни черговості одержання права на спадкування в судовому порядку шляхом закликання до спадкування фізичної особи, яка є спадкоємцем за законом наступних черг за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані (ч. 2 ст. 1259 ЦК України). Тобто в даному випадку йдеться про виконання спадковим правом функції соціальної справедливості, не властивої приватному праву.

По-друге, найбільш повно межі диспозитивного та імперативного проявляються у можливості вчинення правочинів у спадкових правовідносинах. Сфера спадкування характеризується обмеженою дією принципу свободи договору, що виявляється у можливості укладення суб'єктами відповідних правовідносин таких договорів, які визначені у Книзі 6 ЦК України, тобто йдеться про закритий (вичерпний) перелік таких договорів. Договори у сфері спадкування мають допоміжний, несамостійний характер. Укладаючи той чи інший договір, сторони не можуть змінити основну мету спадкового наступництва – забезпечення переходу прав та обов'язків від однієї особи (спадкодавця) до її правонаступників (спадкоємців). Відтак договори існують в межах такого переходу.

Крім того, не може бути змінений вид спадкування (за заповітом або за законом) за домовленістю учасників правовідносин. Більш того, можливість договірного регулювання допускається в окремих випадках в межах певних видових правовідносин. Скажімо, змінити черговість шляхом укладення договору між спадкоємцями можливо лише при спадкуванні за законом. Відтак цілком природно, що внутрішнє регулювання (саморегулювання) обмежене в даному випадку зовнішнім (імперативним) регулюванням.

При цьому у Книзі 6 ЦК України міститься чимало оціночних понять та категорій, що притаманно переважно диспозитивному регулюванню цивільних правовідносин. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 1232 ЦК України спадкоємці *зобов'язані відшкодувати розумні витрати*, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця. Додамо до цього, що розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення (ч. 1 ст. 1241 ЦК України).

За змістом ч. 3 ст. 1298 ЦК України до закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення.

Список бібліографічних посилань:

1. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України. *Вісник Національної Академії правових наук України*. 2016. № 4. С. 138–151.
2. Карапетов А. Г., Савельєв А. И. Свобода договора и ее пределы. М.: Статут, 2012. Т. 2: Пределы определения условий договора в зарубежном и российском праве. 453 с.
3. Погрібний С. О. Імперативні та диспозитивні норми та їх роль в регулюванні цивільних відносин. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 46–54.
4. Ковалева Ю. В. Імперативність в договорному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Краснодар, 2011. 25 с.
5. Карапетов А. Г. Свобода договора и пределы императивности норм гражданского права. *Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ*. 2009. № 11. С. 100–133.
6. Сібільов М. М. Про необхідність збереження основних концептуальних положень чинного Цивільного кодексу України. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 74–80.
7. Левушкин А. Н., Митрошина О. В. Место наследственного права в системе отраслей российского права. *Нотариус*. 2014. № 1. С. 29–32.

Одержано 14.04.2017

УДК 347.78(477)

Степан Йосипович Литвин,

доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДКРИТА ЛІЦЕНЗІЯ ЯК ФОРМА РОЗПОРЯДЖЕННЯ АВТОРСЬКИМ ПРАВОМ НА ТВІР

Сучасне суспільство вступило в нову цифрову епоху, де вільний обмін інформацією та результатами інтелектуальної, творчої діяльності в мережі Інтернет стимулював розвиток нових комп'ютерних технологій. В основі цифрового обміну даними є інформаційні та комунікаційні технології. Завдяки їх постійному вдосконаленню та розвитку стають більш різноманітним і способи використання результатами інтелектуальної, творчої діяльності. Конвергенція апаратних пристроїв, схожих за своїми функціональними можливостями, а також активне поширення «хмарних технологій» призвело до підвищення рівня доступності та частоти використання мережі Інтернет в житті людини. Так, з легкістю можна читати книги, слухати і скачувати музику, дивитися фільми, грати в ігри, перебуваючи будь-де (в метро, вдома, в парку), користуючись різним технічними пристроями (планшетами, смартфонами).

Практика надання правоволодільцями можливості вільно використовувати авторські твори мережі Інтернет на підставі спеціального виду відкритої ліцензії давно відома за кордоном, і такі договори укладаються майже щохвилини. Питання правової регламентації відкритих ліцензій і впровадження зарубіжного аналога так званих відкритих ліцензій або Creative Commons (далі – CC) в українське законодавство піднімалися неодноразово.